

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра культурології

МАРЦІВ ВАДИМ АНДРІЙОВИЧ

**ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ТВОРЧОСТІ ЛІНИ
КОСТЕНКО**

Спеціальність: 034 «Культурологія»

Освітньо-професійна програма Культурологія

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:
СТОЛЯРЧУК НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА,
кандидат філософських наук, доцент
кафедри культурології

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри культурології

від _____ 202_ р.

Завідувач кафедри

(_____) Москвич О. Д.
(підпис) ПІБ

ЛУЦЬК – 2024

Анотація

Марців Вадим Андрійович

Філософсько-культурологічний вимір творчості Ліни Костенко

Ліна Костенко - видатна українська поетеса, творчість якої посідає особливе місце у розвитку української літератури та культури. Вивчення і всебічне дослідження її творів допомагає краще зрозуміти вплив поезії, прози та публіцистики на формування української ідентичності та історичної пам'яті нашого народу, відродження правдивої історії та автентичних національних культурних цінностей. Філософсько-культурологічний вимір творчості Ліни Костенко допоможе розкрити сучасні тенденції в українській культурі та літературі, що є важливим для подальшого розвитку вітчизняної культурології.

Основною метою наукової роботи є здійснення філософсько-культурологічного аналізу творчості Ліни Костенко.

Для реалізації поставлених завдань було використано інструментарій загальнонаукових теоретичних методів (аналіз, синтез, класифікація наукових джерел інформації), що дозволило узагальнити та систематизувати основні знання з досліджуваної проблеми. Також у роботі застосований історичний метод для аналізу еволюції творчості Ліни Костенко через призму соціокультурних змін в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Структурно-функціональний метод став у нагоді під час аналізу різних культурних явищ окресленого періоду з точки зору їх структури та функцій у суспільстві. За допомогою герменевтичного методу здійснювалось тлумачення текстів, поезій, публіцистичних виступів поетеси.

Результати дослідження оприлюднені у виступі на Міжнародній науково-практичній конференції «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень», яка відбулася 14-15 травня 2024 року у Волинському національному університеті імені Лесі Українки і в опублікованих тезах «Проблема національної ідентичності в творчості Ліни Костенко», а також обговорювалися на засіданнях кафедри культурології.

Приходимо до висновку, що історична думка Ліни Костенко зазвичай реалізується через утвердження цінності людської культури, яка, за словами самої авторки, є принципом «олюднення життя». Авторська психологізація історичних постатей і художня реконструкція антропологічних концепцій подій епохи базуються на глибокому знайомстві з загальнолюдською культурою. Художнє мислення поета асоціативне, його мета — творча співпраця зі знаючим читачем, щоб читач вловив найглибші змісти, закладені в яскравих художніх деталях, алюзіях тощо.

Таким чином, у творах Ліни Костенко культура розглядається як важлива частина людського життя, яка об'єднує людей, зберігає історію та сприяє розвитку гармонійних стосунків між людьми.

Ключові слова: *культура, філософія, поезія, мистецтво, творчість, ідентичність, морально-етичні цінності.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. БАГАТОГРАННІСТЬ ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО У ФОКУСИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ	
1.1. Теоретико-методологічні засади культурологічного аналізу творчості Ліни Костенко.....	5
1.2. Шістдесятництво: відродження української культури. Соціокультурний і світоглядно-філософський контекст.....	6
1.3. Еволюція творчості Ліни Костенко в контексті української культури другої половини ХХ століття.....	13
РОЗДІЛ 2. ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЕМАТИКА В ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО	
2.1. Філософія творчості в поезії Ліни Костенко.....	20
2.2. Феномен любові у філософській ліриці поетеси.....	26
2.3. Морально-етичні цінності у творчості Ліни Костенко.....	31
РОЗДІЛ 3. КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ІДЕЇ В ХУДОЖНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПИСЬМЕННИЦІ.....	34
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ліна Костенко - видатна українська поетеса, творчість якої посідає особливе місце у розвитку української літератури та культури. Вивчення і всебічне дослідження її творів допомагає краще зрозуміти вплив поезії, прози та публіцистики на формування української ідентичності та історичної пам'яті нашого народу, відродження правдивої історії та автентичних національних культурних цінностей. Філософсько-культурологічний вимір творчості Ліни Костенко допоможе розкрити сучасні тенденції в українській культурі та літературі, що є важливим для подальшого розвитку вітчизняної культурології.

Мета роботи – здійснити філософсько-культурологічний аналіз творчості Ліни Костенко.

Мета роботи передбачає вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати світоглядні засади і соціокультурне значення шістдесятництва, в контексті якого зароджувався творчий стиль Ліни Костенко;
- виявити закономірності еволюції творчості Ліни Костенко в контексті української культури другої половини ХХ століття;
- дослідити філософську проблематику в поезії Ліни Костенко;
- проаналізувати культурологічні ідеї в художній інтерпретації письменниці.

Об'єктом дослідження є філософсько-культурологічна парадигма творчості Ліни Костенко у контексті сучасної української культури.

Предметом дослідження виступають поетичні, прозові, публіцистичні твори мисткині.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи зумовлена тим, що вперше робиться спроба здійснити комплексний філософсько-культурологічний аналіз

творчості Ліни Костенко. Систематизовано наявні джерела для здійснення філософсько-культурологічного виміру творчості поетеси. Набуло подальшого розвитку теоретичне осмислення культурологічних особливостей художнього доробку Ліни Костенко.

Практичне значення одержаних результатів зумовлене можливістю використання основних положень кваліфікаційної роботи під час викладання навчальних курсів з культурології, історії української культури, української літератури, при написанні курсових та бакалаврських робіт, підготовці навчальних посібників, для подальшого теоретичного осмислення творчості Ліни Костенко.

Апробація роботи. Результати дослідження оприлюднені у виступі на Міжнародній науково-практичній конференції «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень», яка відбулася 14-15 травня 2024 року у Волинському національному університеті імені Лесі Українки і в опублікованих тезах «Проблема національної ідентичності в творчості Ліни Костенко», а також обговорювалися на засіданнях кафедри культурології.

Структура роботи. Робота складається зі вступу; трьох розділів, у першому з яких розкриваються теоретичні основи дослідження багатогранності творчості Ліни Костенко у фокусі культурологічної рефлексії, в другому розкрито філософську проблематику в поезії Ліни Костенко, в третьому досліджено культурологічні ідеї в художній інтерпретації письменниці; висновків та списку використаних джерел (49 найменування). Загальний обсяг роботи складає 54 сторінки, основний текст викладено на 45 сторінках.

РОЗДІЛ 1

БАГАТОГРАННІСТЬ ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО У ФОКУСІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

1.1. Теоретико-методологічні засади культурологічного аналізу творчості Ліни Костенко

У процесі досягнення мети та реалізації завдань, окреслених у кваліфікаційній роботі, опрацьовано велику кількість наукових праць, у яких досліджено різні аспекти творчості Ліни Костенко. Найактуальніші з них – аналіз її поетичного стилю, тематики та символіки, дослідження впливу історичних подій на творчість поетеси, визначення місця і ролі творчості Ліни Костенко в українській літературі та культурі загалом. Окремі дослідження зосереджені на феміністичному аналізі творчості або порівнянні з творчістю інших сучасних поетес.

До вивчення й дослідження творчості Л.Костенко звертались С.Барабаш, О.Ковалевський, С.Єрмоленко, В.Моренець, А.Петренко, Н.Марченко, Ж.Без`ятчук, В.Саєнко та ін. Вони приділяли увагу історичним і національно-культурним мотивам у творах мисткині.

Особливості художнього мислення поетеси висвітлено в численних статтях, розвідках, наукових працях. Зокрема, дослідженням античних і біблійних образів та мотивів займалися М. Борецький та Н. Онищак; образ часу описували Л. Тарнашинська і В. Брюховецький; І. Ткаченко досліджувала образ степу в художньому світі Л. Костенко; також проблемами творчості займалися В. Базилевський, А. Макаров, В. Панченко та інші. Проблему поета і поезії в творчості Ліни Костенко досліджували С. Антонишин, В. Базилевський, С. Барабаш, В. Брюховецький, Г. Гордасевич, Г. Клочек, Г. Кошарська, Л. Кужільна, О. Таран, Д. Дроздовський та інші.

Культурологічний вимір творчості Ліни Костенко здійснювали такі науковці як В. Чухліб, І. Чернега, О. Бабинцева, О. Дубровський, М. Щербань та інші. Вони аналізували творчість Ліни Костенко з культурологічної точки зору, досліджуючи її вплив на українську культуру, ідентичність, мову, громадянську свідомість українців.

Принагідно зазначимо, що й шістдесятництву як соціокультурному, ідеологічному, філософському та естетичному феномену, до якого належить Л. Костенко, присвячено чимало досліджень як в Україні, так і за її межами. Монографії та статті М. Ільницького, В. Брюховецького, Ю. Шевельова, Н. Зборовської та ряду інших авторів дозволили розкрити сутність шістдесятництва в сучасній українській культурі.

Для реалізації поставлених завдань було використано інструментарій загальнонаукових теоретичних методів (аналіз, синтез, класифікація наукових джерел інформації), що дозволило узагальнити та систематизувати основні знання з досліджуваної проблеми. Також у роботі застосований історичний метод для аналізу еволюції творчості Ліни Костенко через призму соціокультурних змін в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Структурно-функціональний метод став у нагоді під час аналізу різних культурних явищ окресленого періоду з точки зору їх структури та функцій у суспільстві. За допомогою герменевтичного методу здійснювалось тлумачення текстів, поезій, публіцистичних виступів поетеси.

1.2. Шістдесятництво: відродження української культури. Соціокультурний і світоглядно-філософський контекст.

Українське «шістдесятництво» – це культурно-мистецький рух, який з'явився на початку 60-х років в УРСР. Об'єктом художньої творчості та культурологічних пошуків «шістдесятників» була людина на складних перехрестях національної історії, провідним ідеалом – ідеал борця за соціальну, національну і творчу свободу, за відродження традиційних етнокультурних, духовних цінностей. Актуальним як ніколи стає дослідження саме

етнокультурних мотивів творчості «шістдесятників» крізь призму їх світоглядно-філософських ідей в умовах самовизначення нації та держави.

Більшість дослідників включають до світоглядної парадигми шістдесятництва наступні ідеї:

- культурництво - відстоювання справжньої (а не спрощеної згідно з радянськими постулатами) культуротворчості;
- лібералізм - свобода у всіх виявах;
- патріотизм - любов до рідної землі;
- гуманізм – утвердження людини та її життя як найвищої цінності;
- етичний максималізм та моралізм - мораль як мірило людських вчинків;
- духовний аристократизм;
- духовний демократизм.

Хвиля творчої свободи, що ширилася Україною дедалі більше, подарувала плеяду митців, чий імена стали гордістю нації. До когорти цих майстрів слова належали М. С. Вінграновський, Є. П. Гуцало, І. Ф. Драч, Л. В. Костенко, Б. А. Нечерда, Б. І. Олійник, В. А. Симоненко, В. С. Стус, В. О. Шевчук та багато інших. Саме цих митців назвали «шістдесятниками», хоча, на думку М. Т. Рильського, термін цей є не дуже вдалим. Митці-шістдесятники прагнули говорити оригінально не лише у творчості, а й у суспільному житті. Через новаторський підхід до розуміння дійсності шістдесятників почали критикувати за надмірну метафоричність, космізм, складність і незрозумілість творів.

У 60-ті роки молоді митці-новатори спиралися на традиції вітчизняної та світової культури, намагаючись надати своїм творам життєвості, конкретності, використовуючи при цьому сучасні образи. Автори надихалися досягненнями науково-технічної революції: вони пристрасно писали про розщеплення атома, перемогу над стихіями, політ у космос (наприклад, у Л.М. Висеславського повний цикл про підкорення космосу), про молекулярну структуру ДНК.

Окремої уваги заслуговує майже трепетний підхід митців до образу України. Шістдесятники уникали будь-якої фальші у своїх словах, а героєм їхнього твору була людина, яка сміливо говорила про людські страждання, несправедливість і людську гідність.

Однак, після короткого розквіту руху в 1960-х, влада почала їх переслідувати. У митців було три шляхи: десиденство (інакодумство, відкрите протистояння владі: В. С. Стус, І. О. Світличний), конформізм (пристосуванство, пасивне сприйняття нав'язуваної ідеології: Д. В. Павличко, І. М. Дзюба, І. Ф. Драч) та «внутрішня еміграція» (самоізоляція: Л. В. Костенко, М. М. Коцюбинська, В. О. Шевчук).

Ідеологічною підґрунтям шістдесятих років також була чітка відмова від ідеологій та втручань класики соціалістичного реалізму, яка згладжувала унікальні індивідуальні прояви людської особистості. Як зазначалося раніше, домінуючим у творчості Ліни Костенко та Василя Симоненка стає зосередженість на «маленьких людях», їхніх щоденних болях і радощах. Ціла низка творів вищезгаданих авторів («Кривда», «Злодій», «Баба Оріся» В. Симоненка; «Заповітна груша», «Бахур», «Канарейка» Ліни Костенко) наближається до ліричного жанру образів, сюжетів побуту, психологічної проблематики, порушених морально-етичних проблем. Так, згаданий вірш В. Симоненка «Кривда» має підзаголовок «Новела».

Нарешті, серед основних ознак літератури п. Наєнка шістдесятництва, окрім національної засади та гуманістичного пафосу, — тенденція ліричного художнього вираження. Шістдесяті роки принесли глибоке усвідомлення хибності будь-якої іншої стратегії розвитку письменства (документалістики, політичного пафосу) М. Наєнко досліджує цей аспект шістдесятництва у ширшому культурному контексті, що викликає інтерес до ліричної складової шістдесятництва: падіння світових імперій; перемога фашизму в Японії та Італії, а також демократизація політичних процесів у країнах Західної Європи. Дослідники вважають, що саме ці соціально-політичні тенденції, відображені в духовному житті людини, пояснюють унікальний феномен італійського

неореалізму-неоромантизму 1940-1950-х років, а саме високий інтерес до інтелектуальної прози А. Камю, Е. Хемінгуея, Е.-М. Ремарка. На українських теренах по-новому звучать творчі голоси О. Довженка і Ю. Яновського, романтичний пафос яких викликає особливу читацьку прихильність. «Фактично, це новий етап у відгомінах високого модернізму, і, знають це материкові шістдесятники чи ні, вони увійдуть у літературу саме на хвилі ліризму, бо для цього вже склалися відповідні умови: колоніалізм і тоталітаризм розвиток національної (загальногуманістичної) свідомості, пробудженої Ольжичем-Телігою (зокрема в Україні)” [112, с. 113]. Водночас, як зазначає Наєнко, оновлення літератури та мистецтва, яке принесло шістдесятництво, відбувалося в рамках соціалістичного реалізму, але ренесансне мистецтво також характеризувалося міжпоколінними інтригами, середньовічною теологією та релігією історичне тло. Це було далеке від «освіченої» суспільної практики, але це не зменшувало цінності митців Відродження.

Філософська й етнокультурна ідея «Храму душі» – ключова і в романі Олеся Гончара «Собор» (1967). Якщо у романі П. Загребельного бачимо реальну архітектурну пам'ятку – Софію Київську, то у О. Гончара це узагальнений «Храм» як символ історичної пам'яті народу. Він символічно втілює ідеї духовності, краси, гармонії, є еталоном гідності людського життя, що передається з покоління в покоління, а також того, що сакральні цінності вищі за матеріальні інтереси людини. Собор О-Гончара є символом національного духу і культури українського народу в Софії і є образом самого українського «собору». Тому для шістдесятирічного письменника питання руйнації собору – це не просто питання конкретної церковної споруди, а питання духовного буття людини і цілої країни, питання збереження національної культури та духовних традицій. Крім того, софійне збереження собору як архітектурної споруди і «собор душі» творчості «шістдесятників», пов'язаної з утвердженням гармонії з природою (мотив екології), патріотичної любові до батьківщини та релігійних почуттів.

З точки зору сучасного «етнофутуризму», «Пісня про кібернетичний собор» Івана Драча є символічним передбаченням сьогодення, у якому загрози освоєння найвищих досягнень генетики, кібернетики та атомної енергетики є пророчими застереженнями, що ведуть до занепаду духовності та людської «соборної» мудрості. У цій баладі художньо трансформується справжній історичний факт: на початку 1960-х років у соборі Буковинського митрополичого дому встановили електронний комп'ютер. Вражаюче «постмодерністське» поєднання: культова споруда, попереднє духовне значення якої було майже повністю залишено, – і велетенський спрут кібермашини. Тому рядки балади «...Де з ляку повісився / Серед гілляк / Мій ніжний, мій сніжний / Собор-переляк...» [див. цит. за 11] передчувають агресивний наступ техногенної цивілізації, що загрожує руйнації соборності духу нації, а відтак – і її софійності та естезису.

У «Пісні про соняшник» Івана Драча сонце символізує вічне духовне джерело життя Соняшник — митець, який має два бажання: бігти у висоту, дивитися сонцю назустріч і пускати коріння на батьківщині. Для поетів-шістдесятників образи сонця й соняшника виявляли приховану в баладі функцію паралелізму: як соняшник постійно повертає голову до сонця, так і ліричний герой звертає свою думку до поезії, невіддільної від неї. , який Ідея схожа на «Ліотропіон» св. Іван Максимович.

У контексті поеми І. Драча «Ніж у сонці» сонце, за словами Бориса Олійника, «не стільки небесне світило, джерело енергії нашої галактики. Це те вище, облагороджуюче, до чого має прагнути кожен, якщо він хоче називатися людиною...» [9, 140].

Як зазначає Л. Медвідь: «Шістдесятники, хоч і не змогли довести свою «культурну революцію» до кінця, все ж передали наступним творчим поколінням ідеї, новаторські форми, без яких подальша еволюція була б неможлива» [8, 110]. Як колись українська література після Котляревського отримала поштовх для свого майбутнього позитивного розвитку, так і «постшістдесятницьке» мистецтво отримало поштовх від руху до нового

світоглядного та національно-культурного спрямування. Подальший зв'язок покоління «шістдесятників» із так званими «дев'ятдесятниками», або «дев'яностниками» (І. Андрусак, Ю. Андрухович, І. Бондар-Терещенко, Ю. Винничук, С. Жадан, Б. Жолдак, О. Забужко, Д. Іванов, Ю. Іздрик, В. Махно, В. Медвідь, О. Пахльовська, Є. Пашковський, Т. Прохасько, С. Процюк, О. Ульяненко та ін.) став вагомим етапом спадкового розвитку історії вітчизняного письменства та культурологічної думки.

Крім того, «шістдесятництво» вплинуло на появу нових жанрів у мистецтві та літературі, як то постмодерний роман («Рекреації» Ю. Андруховича (1992), філософський роман («Музей покинутих секретів» О. Забужко (2009), «Переддень Доби Водолієвої» А. Федя (2013), роман-антиутопія («Рівне / Ровно (Стіна)» О. Ірванця (2002), альтернативна історія («Дефіляда в Москві» В. Кожелянка (2000). Основна естетична й культурна відмінність сучасної української літератури від радянської полягає в жорсткому трактуванні колись «табуйованих тем», повному відході від норм соціалістичного реалізму та відродженні національних традицій в авангардних формах (т.зв. «етнофутуризм» [12]).

У багатьох своїх творах Ліна Костенко не лише висловлювала власні почуття та описувала певні історичні події, а й порушувала досить складні питання, на які сама намагалася знайти відповідь або принаймні окреслити шлях до цієї відповіді. Читач і сам не помічав, як брав участь у філософських пошуках, аналізах і роздумах разом із автором, ставив собі глобальні запитання, шукав і розчаровувався в процесі розуміння власної істини... Маючи можливість виправити, відмінити скоєне, тому ми повинні оцінювати можливі наслідки своїх дій. Цю думку поетеса висловлює в простій поетичній формі. Авторка багато розмірковує про зменшення людських душ, чого не повинно бути.

Поезія Василя Стуса пов'язана з «філософією есенціалістів» – прагненням до пізнання та людської особистості як її відношення до буття, це пов'язано з філософією екзистенціалізму. Занурення в себе, намагання якомога більше осягнути навколишній світ власними відчуттями було одним із першочергових

обов'язків художника Стуса. Темі самосвідомості присвячений вірш «Цей біль схожий на муку алкогольну...». Поет вважає, що кожна людина має зрозуміти себе, пізнати життя, знайти своє місце у світі. Уподобання душі - це найважливіше.

Уже перші вірші Л. В. Костенко свідчать про становлення в українській літературі ХХ століття сильної творчої особистості. Твори поетеси надзвичайно багаті на метафори й афоризми. Олена Василівна Костенко порушила питання натурфілософії, культурфілософії, історичної філософії та моральної етики, які не можуть залишити байдужим жодного, хто замислюється над сенсом власного існування. Мабуть, тому вірші поетеси належать до найвищих зразків української класики.

На початку 70-х Ліна Костенко вела вперту боротьбу за видання збірки «Княжа гора», яку так і не надрукували. Шість років перед виходом поневірятиметься по різних видавництвах роман у віршах «Маруся Чурай» (1979). Одночасно упорядковуватиме Ліна Костенко збірку «Над берегами вічної ріки» (1977). Незважаючи на це, шістнадцятирічне мовчання поета стало періодом невпинного творчого пошуку, зосередженості на текстотворенні та подальшого творчого зростання. У своїй біографічній статті про життєвий і творчий шлях поетеси В. Брюховецький описує історію триумфального повернення Ліни Костенко до читачів у 1977 році. Так, біограф Ліни Костенко зауважує, що ажіотаж, який викликала у читачів поява в книгарнях нової поетичної книги авторки, «Над берегами вічної ріки», засвідчила те, що суспільство чекало на повернення поетеси. Наступна збірка, «Сад нетанучих скульптур» (1987), українська література збагатилася новими темами й мотивами, особливу роль у яких посідали виразне зображення загибелі первісного світу українського села, подальший розвиток іонаціонального культурного матеріалу («Віяло мадам Полетики», драматична поема «Сад нетанучих скульптур»).

Тому однією з характерних рис світогляду мистецького покоління шістдесятників було прагнення до активної творчої взаємодії зі світовою

культурою, що знайшло відображення в інтелектуальній насиченості художнього письма, відчутті продовження кращих традицій українського модернізму та позиціонування естетичної складової художньої творчості. На відміну від представників нью-йоркської групи, материкова творчість шістдесятників базувалася на національному ґрунті, а отже, інтертекстуальність як актуальна мистецька стратегія, спрямована на утвердження самобутності української культури в інших світових культурних колах.

1.3.Еволюція творчості Ліни Костенко в контексті української культури другої половини ХХ століття.

Важливим явищем у літературному процесі шістдесятників стала творчість Ліни Костенко. Саме таке занурення в мистецькі, духовні та історичні процеси часу зробило автора таким популярним як в Україні, так і в міжнародному співтоваристві. Культ Людини, Патріота, Гуманіста став основою творчості авторки. У «Пасторалях ХХ сторіччя», «Проміннях землі», «Вітрилах» і «Мандрівках серця» через діалог, синкретизм, трансцендентність усвідомлюється роль людини та її причетності до внутрішніх та світових процесів. Зокрема, багато аспектів літературної творчості автора отримують всебічне теоретичне висвітлення в працях сучасних учених із різних галузей знань – літературознавства, мистецтвознавства, філософії та культурології.

Уже перші вірші Л. В. Костенко свідчать про становлення в українській літературі ХХ століття сильної творчої особистості. Твори поетеси надзвичайно багаті на метафори й афоризми. Ліна Василівна Костенко порушила питання натурфілософії, культурфілософії, історичної філософії та моральної етики, які не можуть залишити байдужим жодного, хто замислюється над сенсом власного існування. Мабуть, тому вірші поетеси належать до найвищих зразків української класики.

Л. В. Костенко народилася 19 березня 1930 року в селі Ржищеві Київської області в родині вчителів. Коли дівчинці виповнилося шість років, її родина переїхала до столиці України. Тут майбутня поетеса закінчила школу, вступила

до Київського педагогічного інституту, а згодом, маючи талант до красного письменства, продовжила навчання в Літературному інституті імені Максима Горького в Москві.

Творчість Л.В. Костенко характеризується тонким, вишуканим ліризмом, але водночас глибокою філософією. Слід зазначити, що для своєї збірки поетеса обрала символічні назви. Як зазначає І. М. Дзюба, вони «ніколи не вибираються навмання, вони приблизно-характерні, це точні метафори, що представляють різні теми і цілі». У результаті перша поетична збірка Л. В. Костенко, яка побачила світ у 1957 році, мала назву «Проміння землі». Тут проглядаються метафоричні думки митця, адже будь-яка планета здатна лише відбивати промені, вона не може виробляти їх сама, як зірки. Проте Л. В. Костенко вважає, що все корисне на Землі може бути алюмосферним. Кожна людина є світлом, тому позитивні вчинки просочують Землю і впливають на всесвітню спільноту.

Збірка «Мандрівка серця» (1961) названа за однойменною казкою. За сюжетом казки, одного разу в бідній родині народилася дитина, яка мала дуже широку душу. Серце калатало неприємно голосно, а сам дорослий хлопець відчував порожнечу всередині. Тож він вирішив вирушити в дорогу, і його серце наповнювалося дорогою різними почуттями: людськими стражданнями і надією, людськими турботами і вірами. Відтоді серце головного героя поступово наповнюється любов'ю до світу. Тема духовної подорожі — головна тема лірики Л.В. Костенко протягом життя буде відчувати певні переживання, наповнюючи свою душу переживаннями та емоціями. Ще одним натяком на серцеву недостатність є порушення роботи центральних органів. Навіть коли логіка і людські мірки вказують правильний шлях, коли людина розуміє, що її більше не люблять, серце протистоїть цим настановам і домінують емоції, почуття. Яскравим прикладом є рядки в поезії «Ідол»: «Його давно із пам'яті пора / жбурнути прямо у ріку Почайну. / Хай відпливає, тоне у воді... / Але боюсь, що це не допоможе, / що бігтиму вздовж берега тоді: / — Видибай, боже! Видибай, боже!». Л.В. Костенко натякає на 988 рік, коли князь Володимир офіційно посвятив храм Пресвятій Богородиці. Частина язичників відмовлялася зректися

своїх богів (Перуна, Дажбога, Сварога та інших), тому, коли за наказом князя Володимира храми були зруйновані, а обрядовий дуб викинутий у Дніпро, сонцепоклонники перетнули берег і гукнув до дуба: «Пливи, боже!». Для Л. В. Костенко алегорія — це прагнення до кохання.

У 1962 році наступна збірка «Зоряний інтеграл» був визнаний цензурою неприйнятним і не був надрукований. Тоді мистецькі лекції Л.В. Костенко були заборонені, тому її поетичний голос зник на довгі роки. Проте письменниця не полишала пера. Хоча ім'я письменниці зникло зі сторінок журналів, а її книжки зникли з полиць магазинів, поетеса продовжувала творити, пишучи «в шухляду». Саме тоді була розпочата робота над «Берестечком», написані «Маруся Чурай» та поезії, що склали збірки «Над берегами вічної ріки» і «Неповторність». Лише 1972 року побачила світ збірка «Княжа гора», і тільки потім, 1977 року, надрукували інші твори письменниці. 1987 рік — рік виходу «Саду нетанучих скульптур».

Ліна Василівна Костенко є лауреатом Національної премії України імені Т. Г. Шевченка, яку вона отримала за збірку «Неповторність» та роман у віршах «Маруся Чурай». За книжку «Інкустрації» 1994 року Консорціум венеціанських видавців поетесі присудив престижну премію Франческа Петрарки.

У творах, філософських розвідках, інтимній ліриці Л. В. Костенко неможливо було залишитися байдужою до суспільно-політичних тем. Вірші інтимного характеру з великою делікатністю й турботою окреслюють образи почуттів. Л.В.Костенко майже ніколи не драматизує прямо, і в його віршах про кохання під сказаним часто ховається недомовлене: ті конфлікти, тривоги, невпевненість, душевні потрясіння, які переживає людина. Тут є питання:

Надзвичайно красиві ті, хто закоханий, / Мила, чому ти теж не красива?
Автор використовує риторичний прийом, який представляє тезу (усі закохані прекрасні) і дедуктивний висновок (ти більше не любиш мене так сильно), обидва з яких невдалі. Ось спроба переконати себе: «Я все-таки. Друге мені приємно. Я вас безмежно зневажаю». Л. В. Костенко надзвичайно болісно переживає омани серця: краще не знати жодної хвили кохання, ніж нанести

початок нелюдській кінцівці, тобто сказати: «Я не люблю»», яку Л. В. Костенко писала про потенційну користь нерозділеного кохання:

Не знаю, чи побачу Вас, чи ні.

А може, власне, і не в тому справа.

А головне, що десь вдалечині

Є хтось такий, як невтоленна спрага.

Я не покличу щастя не моє.

Луна луни туди не долітає.

Я думаю про Вас.

Я знаю, що Ви є.

Моя душа й від цього вже світає.

Збірка «Над берегами вічної ріки» завершується розділом «Моя любове, я перед тобою...». Ця поезія є своєрідним інтимним щоденником, у якому розкривається радість справдженої мрії. Окремого розгляду потребують філософські поеми Л.В.Костенко. Література і філософія тісно пов'язані з давніх часів. Про це свідчать твори видатних філософів, які паралельно випробували себе на ниві літератури. В принципі, кожен твір має якийсь філософський зміст, але це не означає, що твір філософський. Філософська лірика утворює жанрову структуру. У цьому типі поезії філософські ідеї займають центральне місце і стають основним способом розуміння дійсності. Філософську лірику називають «ідейною лірикою» (Б. Л. Корсунська). Тема образності в цій поезії — універсальна основа буття. Крім того, філософська лірика також може бути класифікована як соціальна філософія, моральна філософія або натурфілософія, залежно від питань, які висвітлює автор.

У творчій скарбниці Л. В. Костенко чимала кількість віршів філософського спрямування. Наприклад, у «Життя іде і все без коректур» автор наголошує, що життя не напишеш на чернетці, а минуле змінити неможливо, тому жити треба з меншими приводами для жалю.

Не можна оминати увагою збірку «Вітрила», в якій Л. В. Костенко продемонструвала інтерес до алегоричних сюжетів. Наприклад, в «Історії

Марли» автор розглядає морально-етичний вибір однієї людини. За сюжетом твору одного разу жінка народила дівчинку з гарним обличчям з одного боку і потворним з іншого. Більшість людей боялися Марії Мари і уникали її товариства. Дівчина вирішила за всяку ціну позбутися свого неподобства. Вона скрізь шукала допомоги, але ніхто не міг їй допомогти. Останньою надією дурня було роздати все своє майно іншим і жити в лісі зі звірами (до речі, за цей вчинок його ще й прозвали «дурнем»). Відшукавши мудреця, Марія-Мара отримує пораду: або загнати потворність у душу — тоді дівчина буде «прекрасна з обох сторін. / Лише душа потворна», або Душа прекрасна, але обличчя стає потворним. Дівчина довго вагалася, але все ж вибрала зовнішню красу. Вона стала красивою, але зникла доброта серця. Коханий же Мари, заради якого вона й хотіла стати красунею, повернувся до своєї нареченої: «Та душа у Галі ніби сонце, / а у тебе чорна й завидюща».

Філософські роздуми сповнені поетичних «Життя іде і все без коректур», «Вже почалось, мабуть, майбутнє», «Пісенька з варіаціями» тощо. У першому вірші йдеться про короткочасність життя і питання морального вибору: «Люди, бійся обдурити свою душу, бо якщо помилишся в цій справі, то це буде назавжди» питання доброти, але тут Л.В. Костенко вступає в ряди фаталістів і стверджує, що від нас майже нічого в цьому світі не залежить, але все ж кожен повинен прагнути творити добро: «Хай буде все небачене побачено. / Хай буде все пробачене пробачено. / Єдине, що від нас залежить, — / принаймні вік прожити як належить». «Притча про ріку» — ще один твір, на якому позначилося прагнення поетеси збагнути природу світу. Йдеться про засудження людської гордості. Цар Кір хотів покарати річку Діяла за те, що кінь правителя випадково потонув у річці, і наказав засипати річку піском, але минули століття і річка повернулася до свого початкового стану: «Царя немає. Є ріка Діала. / Немає Кіра. А Діала є».

Л.В.Костенко не цуралася соціальної тематики, описуючи наболілі події. Особливо у вірші «Пастораль ХХ століття» автор засуджує війну, яка тривала понад десять років і забрала життя невинних дітей.

Тема війни порушується й у вірші «Тут обелісків ціла рота». Кожен обеліск – життя, а вся рота – життя, загублені молодими людьми, які не прожили «півжиття». Автор із глибоким сумом зазначає, що більшість «чіпких воїнів» не розуміють простого щастя і кладуть на вітвар Батьківщини найдорожче.

Заслуговують на увагу вірші, в яких автор звертається до питання «митці і влада». Для Т. Г. Шевченка, для Л. В. Костенко тема служіння митця народові була надзвичайно гострою. У багатьох своїх віршах авторка наголошує на тому, що поети повинні усвідомлювати свій талант, цілі, бути готовими до суспільних випробувань, болю та нерозуміння («Вирлооке сонце», «О, не взискуй гіркого меду слави!», «Страшні слова, коли вони мовчать...», «Доля», «Поетів ніколи не був мільйон» тощо).

«Сніг у Флоренції» також можна зарахувати до творів, що торкаються дилеми «митець і влада». «Як важко тепер бути артистом!» - писав Старий у цій драматичній поемі.

Існує думка, що коротка згадка Джорджо Вазарі, одного з відомих скульпторів і архітекторів, у книзі «Життєписи найяскравіших художників, скульпторів і архітекторів» могла підштовхнути уяву Л. В. Костенко про те, що у Флоренції колись випав сніг. Дивно те, що П'єтро Медічі (представник династії Медічі, який неодноразово правив Флоренцією, починаючи з 13 століття, вони ж були меценатами і підтримували талановитих художників, архітекторів і скульпторів). У творі Л. В. Костенко про це міркує учень видатного майстра Джованфранческо Рустичі. Це цілком реальна особистість. Згідно з біографічними даними Джованні Франческо Рустичі народився 1474 року у Флоренції в родині мініатюриста. Він був особисто знайомий із Леонардо да Вінчі та Мікеланджело Буанарроті. Працював у Сан-Марко, де Лоренцо Медічі створив першу в Європі Академію мистецтв. 1528 року родину Медічі вигнали з Флоренції, а Дж. Рустичі, отримавши запрошення від короля Франції, виїхав із країни. Помер у Франції, у місті Тур. Саме в цьому місті відбувається дія драматичної поеми Л. В. Костенко.

Між творчістю шістдесятників, особливо Ліни Костенко, та одного з найвидатніших представників старшої генерації – М. Рильського, поетичний зв'язок – особлива інтертекстуальність. «Неокласик» по поезії та духу близький до 1960-х років, ідейно та психологічно підтримує творення нового покоління письменників. У 1961 році була опублікована стаття М. Рильського «Батьки і діти», і в літературний світ увійшла група молодих талановитих письменників, головним чином І. Драч, М. Вінграновський і В. Коротич. Насторожено ставилися до появи цих імен у літературі вже згадувані А. Малишко, П. Тичина, а були й люди, які відверто вороже ставилися до них. Ліна Костенко, як і Максим Рильський, орієнтується на класичні канони, оновлюючи їх і наповнюючи новим художнім змістом. Не випадково після творів на замовлення Рильський саме в 50-ті роки відродиться, а поетичні збірки «Троянди й виноград» (1957), «Далекі небосхили» (1959), «Голосіївська осінь» (1959), «В затінку жайворонка» (1961) будуть звучати в унісон із збірками Костенко «Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958), «Мандрівки серця» (1961), «Зоряний інтеграл» (1963).

РОЗДІЛ 2

ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЕМАТИКА В ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

2.1. Філософія творчості в поезії Ліни Костенко

Філософська лірика Ліни Костенко є чинником інтелектуального мислення. Вплив авторки на культуру був дуже значним, особливо в той час, коли українська нація стояла перед вибором між свободою та рабством. Дослідник Т. Салига стверджує, слово Ліни Костенко вже більше як півстоліття йде попереду нашої духовності, воно має свою землю, свій народ, власну хату, свій дім, свій храм, свій космос: «Минає день, минає день, минає день! А де ж мій сад божественних пісень?» Тут, корінням в українській землі, а кроною в людських серцях, у грядущих поколіннях, бо ж суцвіття Вашого саду, Ліно Василівно, хоч «биті холодами», прекрасну зав'язь все-таки дали» [12, с. 124].

Ліна Костенко була однією з перших, хто спробував реконструювати українську історію без спотворень і обману. Л. Брюховецька наголошує, що не всі цінують ту версію нашої історії, яку викладає Ліна Костенко, і не до кінця розуміють її концепції. В якому вірності документальним джерелам поєднується зі створенням низки символів і міфів, що визначають один із найважливіших параметрів національної свідомості [13, с. 74].

Водночас більшість творів автора сповнені трагізму. Юрій Андрухович так прокоментував внесок Ліни Костенко у розбудову незалежної України: «Саме вона вселила сотням тисяч українців непохитну віру в те, що цензура шкідлива і злочинна, крім того, вона прищепила самоцензуру як форму самогубства. Саме вона прищепила не дуже сміливим людям знання про те, що слова «незалежність», «гідність» і «свобода» присутні в мові не дарма [6, с.20].

Авторка прагне розібратися в проблематиці сучасної творчості та визначити магістральний напрямок власного творчого шляху. Вона висловлює важливі міркування про себе, які розкривають надзвичайний внутрішній світ, торкаючись досвіду чутливої творчої душі, відкритої всьому світу. У віршах,

присвячених митцям і творчості, образи жінки, громадянки гармонійно реалізуються в рамках образу автора. Г. Клочек відзначає: «Ліричні твори поетеси, присвячені проблемі творчості, допомагають нам краще зрозуміти її як людину, що наважилась стати на прю із жорстокою і свавільною Системою» [6, с. 27].

Філософська лірика виражається через осмислення світових художніх явищ, політичних заборон, національної єдності, людського щастя. Ці питання особливо гостро осмислюються в поемі «Зоряний інтеграл», де історія представлена як сукупність людських доль, коли народ починає боротьбу з ворогами:

*Дракон – Атлант – телефон – калина –
віра – вірус – мільярди – нулі...*

Життя оперує безконечно малими.

Ми всі поодиноці також малі.

Але з усмішки,

з потиску рук,

з брехні, убитої наповал,

історія – найскладніша з наук –

обчислює ЗОРЯНИЙ ІНТЕГРАЛ.

Із найдрібніших зоряних крихт!

Вища математика віку:

З СУМИ БЕЗКОНЕЧНО МАЛИХ

ВИНИКАЄ БЕЗКОНЕЧНО ВЕЛИКЕ [8, с. 225]

Можна погодитися з О. Тарнавським, який стверджує, що автор «намагався знайти людину, справжню живу людину, з її почуттями, затишком і турботою, яка хоче жити. У цьому, здається, проблема нового гуманізму, і ми можемо це спостерігати в Україні та інших країнах, пригнічених тоталітаризмом, де політичний терор створив задушливу атмосферу, в якій дерево поезії повністю всохло» [13, с. 30]. Посилаючись на відомі літературно-мистецькі твори мисткині, можна виділити основну філософсько-провідну ідеологію творчості

Ліни Костенко – утвердження цінності індивідуального людського життя та прагнення зберегти кожна мить буття:

Благословенна кожна мить життя

На цих всесвітніх косовицях смерті [1, с. 92].

Культурологічний фактор є ключовим у творах «Лідія Койдула на чужині» і «В Париж прибуває поїзд...». Постаті європейських письменників дали змогу створити особливий полікультурний наратив, який призвів до міркувань про суть, призначення митця та його роль в історії та суспільстві. Такий лейтмотив незабаром стане провідним у творах Ліни Костенко. Найважливіша художня функція європеїзму та інтертексту творчості Ліни Костенко, – це встановлення діалогічних зв'язків зі світовою культурою, підпорядковане художній меті досягнення головних закономірностей творчого шляху, тих морально-етичних проблем, з якими стикається на ньому митець – речник свого народу.

У творах «Люблю чернігівську дорогу», «Я кину все. Я вірю в кілометри», «Акварелі дитинства», «Сувид», лірична героїня постає як жінка-інтелектуалка, здатна на глибоке почуття і навіть пристрасть, яка набуває витончених форм, виявляє найрізноманітніші нюанси й відтінки саме внаслідок занурення в культурний досвід людства, можливості відшукати аналогії власних переживань у безлічі культурних моделей [5, с. 342]. Саме тут виявляється подвійність поетичного викладу, а складне переплетення алюзій, розкиданих по всьому тексту, може висвітлити у буденних колізіях позачасові проблеми.

Зокрема, навіть живучи в імперській системі та працюючи в умовах радянської цензури, письменниця не дотримувалася партійних догм і писала «не ті» вірші, яких потребувала тоталітарна ідеологічна машина. Для Ліни Костенко її «внутрішня міграція» — це ходіння по лезу бритви. У будь-якому разі вона не вписувалася в контекст панівної комуністичної ідеології та підривала міф про так звану «щасливу радянську Україну».

У творах «Ластівки тікають із Європи», «Мені відкрилась істина печальна», «Ще назва є, а річки вже немає» авторка послідовно протиставляв

гармонійне світосприйняття «природної людини» та роздроблене й механізоване життя сучасності, наголошуючи на необхідності цілісного світогляду.

Концепція історії, представлена Ліною Костенко у своїй творчості, свідчить про глибоко особисте тлумачення політичного прогресу людства, рушійною силою якого є вже не невідомі маси, а світила митців, мислителів і політиків.

Як підкреслював А. В. Шестак, «у творах Л. Костенко, українці – це нація, що її віками витісняли з життя шляхом фізичного знищення, духовної експропріації, генетичних мутацій, цілеспрямованого перемішування народів та її території, внаслідок чого відбулася амнезія історичної пам'яті і якісні втрати самого національного генотипу. Образ її спотворювався віками, їй приписувалася мало не генетична тупість, не відмовлялося в мужності, але інкримінувався то націоналізм, то антисемітизм» [14]. Велике диво, що ця нація на сьогодні ще є, вона давно вже могла б знівелюватися й зникнути. Фактично, це раритетна нація, самотня на власній землі у своєму великому соціумі, а ще самотніше в універсумі людства. Фантом Європи, що лише під кінець століття почав набувати для світу реальних рис. Вона чекає своїх філософів, істориків, соціологів, генетиків, письменників, митців.

Саме такий націоцентричний підхід дає змогу поетесі розвинути глибокий філософський погляд на роль митця як «біографа народу», порушуючи питання про його відповідальність і лідерство в історичному поступі.

У своїх творах поетеса, не порушуючи власних ідеалів, подекуди щемливо розмірковує про сучасні проблеми, пов'язані з духовним занепадом народу. У важкі часи, коли виживання людей спирається на тимчасові суспільні цінності та ідеали, автор утверджує вічні цінності, незнищенний національний духовний настрій, мудрість і філософію життя.

О. Козуля підкреслює: «Поезія Ліни Костенко була бунтом. Бунтом особистості. Духовний бунт. Слава, якої вона досягла, не була примхою чи примхою. Це давня надія народу на відродження, надія на шанс повернутися до себе, прорватися крізь заплутаність ідеологічних тенет, зрештою надія на те, що

можна відродити країну, яка вже вважається відродженою. Країну остаточно приборкали» [3, с. 190].

Зокрема, в «Марусі Чурай» один із героїв (учений Дяк), який спостерігає за стражданнями України, співчуває давній історії Європи:

*...Коли я в бурсі пізнавав науки,
Афіни й Рим пройшли крізь мої руки.*

От був народ!

Що римляни, що греки.

На всі віки нащадкам запасли.

А ми... А ми! Хоч би які лелеки

Гомера нам в колыску принесли.

Усі віки ми чуєм брязкіт зброї,

Були боги в нас і були герої,

Який нас ворог тільки не терзав!

Але говорять: «Як руїни Трої».

Про Київ так ніхто ще не сказав... [7, с. 127]

Подібні наративи з'являються також у творах «Предок», «Рана ведмедя», де автор використав пласти праслов'янських образів і поєднав їх із образами міфологічними.

Авторка висловлює духовну перспективу через євангельські історії та інтерпретує їх у своїй творчості «Ісус Христос розп'ятий був не раз», «Брейгель. Шлях на Голгофу», «Перш ніж півень запіє». Постать Ісуса Христа з'являється вже в її збірці «Зоряний інтеграл», багатоаспектність трактування з позицій матеріалістичного світогляду, адже в такий спосіб Ліна Костенко намагалася подолати радянську ідеологію, творчо переосмислити й увіковічнити кращі традиції та досягнення вітчизняного та світового мистецтва. Запитуючись про свою віру в нього, вона питає: «Хто він, мій Бог, моя висока віра?», молодий поет присвячував різним релігійним віросповіданням, згадував «страждущого Ісуса» [6, с. 30]. Бог у творі зображено двома різними способами: творчим і руйнівним.

У віршах «Райська елегія» та «Сьоме небо» цю другу іпостась поет «заряджає» іронією, наділяє її людськими рисами, переважно негативними.

Біблійні теми часто переносяться на соціальні та політичні ситуації. Біблійні алюзії у творах поетеси набули пронизливого морально-філософського звучання. Філософське зведення, різке протиставлення сакрального і повсякденного, сакрального і профанного, сакрального і гріховного, конфлікт піднесеного і профанного в душі людини, трагедія правильного вибору душі.

Чорнобильська тема проступає в поетичній серії «Ріка Геракліта» суцільним червоним кольором. На відміну від багатьох людей, які вважали Чорнобиль не трагедією, а лише історичною подією, Ліна Костенко пережила його серцем, а отже, зрозуміла різницю між життям і смертю. Ніщо в житті не буває випадково, тому, мабуть, день народження поета 19 березня збігається з прильотом лелеки — вічного символу життя. Так, Ліна Костенко по-філософськи сприймала Чорнобиль як чергову трагедію в історії людства, але насправді це був символ, застереження для тих із нас, хто ще живий, необдумане поводження з природою може бути дане природою і Богом.

На думку Оксани Пахльовської, доньки Ліни Костенко, поетична збірка «Річка Геракліта» синтезує «Естетику і Свободу як два виміри Поета». На презентації книги поетеса сказала: «Вірші обирали за принципом естетичним, бо часом хочеться чогось красивого, хіба ні?». Оксана Пахльовська сказала: «Цей художній вимір синтезу естетики і свободи є формою протистояння митця в річці Геракліта, його формою руху в часі, формою буття. Це ріка, якої немає, але ми завжди потрапляємо в неї. Всі знають, що ви не можете увійти в ту саму ріку двічі, але ми постійно потрапляємо в ріку Геракліта, наші почуття, наші спогади, наші втрати, наші надії, наше минуле і наше майбутнє дедалі більше інтегровані одне в одного, так що причали річки Геракліт – це місця та міста, які ми пам'ятаємо, все, що нам дорого, велике й мале» [41].

Філософська лірика Ліни Костенко становить значну частину поетичного доробку авторки. У її творах так чи інакше порушуються всі найважливіші філософські питання: питання сенсу людського життя, питання

швидкоплинності часу, питання діалектики духу і матерії, питання спадкоємності поколінь і патріотизм. Патріотизм - не сумна пуста балаканина, а філософська категорія.

Тому багатогранна творчість Ліни Костенко мала значний вплив на українців, оскільки формувала національні ідеї, сприяла розвитку духовно-філософського мислення. Питання сучасності передаються через такі філософські категорії, як призначення людини, сенс життя, час, рух, простір. Водночас кожен вірш має дух патріотизму та високу духовність, бо автор цікавиться минулим і майбутнім народу, торкається різноманітних національних проблем, передбачає історичні зміни.

2.2. Феномен любові у філософській ліриці поетеси.

Найяскравіше художня концепція людського буття розкривається у сфері моралі. Колізії, винесені в морально-етичну площину, особливу увагу зосереджують на внутрішньому світі людської особистості, її самосвідомості. Питання морально-філософського плану включають у себе й поезії про любов. Феномен любові на художньому рівні осмислюється і в філософській поезії Ліни Костенко.

Варто зазначити, що в художньому світі Ліни Костенко феномен кохання постає в нових гранях. Коханню відведена роль Абсолюту, надії на духовне безсмертя:

*Божевілля моє, божемилля,
богомілья моїм сльозам!
Один-єдиний дотик абсолютного –
моя душа відкрилась, як Сезам [6, с. 303].*

Любов є прагненням до вдосконалення, Абсолюту, Вічності. Ліна Костенко виводить такий ідеальний образ кохання, який відкриває можливість залишатися у віках. Любов – це устремління чоловічого й жіночого первнів до здобуття цілісності у Вічності [24, с. 103].

Любов досягає свого вищого вияву в любові-самотворенні, яка як буттетворення чоловічого й жіночого реалізується в метакультурі – формі людського спілкування, в якому актуалізація особистісного переважає над об’єктивацією і опредмеченням. Любов виходить поза межі одної закоханої пари, трансформуючись у любов до Всесвіту [24, с. 101]. У любові-самотворенні, любові-цілісності й відбувається вихід за межі людського, поділеного на дві статті. У ній твориться вільне буття тих, хто любить, як особистісне життя, наджиття.

Кохання являє собою енергію любовних переживань і процес пошуку ідеалу. Цьому пошуку активно сприяє світ природи.

Звідси – глибоке прагнення до гармонії, єдності, цілісності, досконалості та гармонії з природою. Ю. Рюриков також вказує на гармонію через любов у творчості Л.Костенко: - це «припинення руху, зупинена мить, суперечність, котра завмерла», але потім знову «змінюється дисгармонією» [15, с. 309].

Любов – безмежна і вічна. Ця думка переконливо підтверджується у вірші “І знову пролог”. Вже на початку твору окреслюється часова опозиція мить – вічність. Саме через любов людина має змогу долучитися до безкінечності: “Маю день, маю мить, / маю вічність собі на остачу” [6, с. 314].

Любов космічна і потрібна для світової гармонії. Однак вона вимагає величезної самовіддачі аж до повного самозречення. Це майстерно передано в таких рядках: “Мала щастя своє, проміняла його на біду” [6, с. 314]. Тут окреслюється філософська опозиція щастя – біда. Слід зазначити, що для поетики філософської поезії вельми характерним є тяжіння до специфічних антиномічних форм, які утворюють контраст, що тонко передає напругу почуттів:

Голубими дощами сто раз над тобою заплачу.

Гіацинтовим сонцем сто раз над тобою зйду [6, с. 314].

Вдалоо підібрані епітети «голубий дощ» і «гіацинтове сонце» вміло передають емоційний спектр кохання, драму, напругу внутрішнього хвилювання. Дощ символізує очищення. Епітет «гіацинтове сонце» глибоко

символічний. Сонячне світло символізує щастя, гіацинт символізує відродження і водночас радість і горе. Згідно з грецькою міфологією, молодий юнак Гіацинт був випадково вбитий диском, кинутим богом сонця Аполлоном під час гри. Там, де пролилася невинна кров юнака, вирости квіти, які згодом перетворилися на самоцвіти. Гіацинт - камінь, який символізує самопожертву заради інших.

У багатьох віршах Ліни Костенко йдеться про боротьбу між думкою та почуттям. Про це згадує і Є. Соловей: «Там, де найбільше виявляється брак розуму, слід вкладати емоції, почуття, інтуїцію» [18, с. 122].

У вірші «І знов пролог» любов розгублена:

Ця любов була схожа на таїнство перших причасть.

Кожен ранок був ніччю.

Кожна ніч була передоднем.

Кожен день був жагучим чуттям передцасть [6, с. 314]

У самому кінці вірша анапест несподівано переходить у ямб: “Якби ти знав, як солодко, нестерпно, / і як спочатку я тебе люблю” [6, с. 314]. Свідомий злам ритму увиразнює поетичну думку, акцентує на ній увагу реципієнта.

Подібний мотив є і в іншому вірші поетеси:

Скільки ми милувались!

І жодного разу – вдруге.

Скільки років кохаю, а закохуюсь в тебе щодня [6, с. 312].

Емоції та почуття є глибинною основою людського життя. Саме в них прихований фундаментальний і найбільш реалістичний зв'язок з природою, світом, людством і Всесвітом. Таємниці любові хитро охороняються самою природою, і вони несприйнятливі до впливу сумнівного людського розуму, який так часто перетворює вічну гармонію на безликий хаос. Тому виникає внутрішній конфлікт. Радість — печаль, надія — розпач, віра — сумнів — у таких опозиціях постає цей конфлікт у віршах поетеси:

Вже одпручалась гордістю і смутком,

одборонила далю, як щитом.

Як довго йшла до тебе, як нехутко,

і скільки ще і сумнівів, і втом!.. [6, с. 300]

Цілком слушно вказав Г. Маковей на «екстремізм вторинного світосприйняття» ліричної героїні, який коливається від тимчасової туги й сумних перепадів настрою до екзистенційної самотності й відчуженості [9, с. 13].

У поезії Л. Костенко нерідко виявляється широкий емоційний діапазон кохання — від найвищої піднесеності до більш спокійного, навіть згаслого стану:

Я дуже тяжко Вами відболіла.

Це все було як марення, як сон.

Любов підкралась тихо, як Даліла,

а розум спав, довірливий Самсон... [6, с. 278].

Біблійна легенда про Самсона психологічно точно відтворює зародження кохання: воно не виникає відразу, а «тихо підкрадається» і не контролюється розумом. У вірші «Недобрий жарт зіграла з нами доля» також згадується про кохання, яке приходить несвідомо:

А це прийшло – як спалах, як сваволя,

без дозволу, без права, без причин! [7, с. 121]

Але ще болючішим є поступове згасання почуттів, коли ліричній героїні «дуже нудить» коханий. Біль залишається в пам'яті, «як марення, як сон».

Після того, як пік пройде, емоції вщухнуть, настане повсякденність, настане «час прощатися». Любов стає духовним рухом, пошуком себе через біль втрати та розчарування. Здається, лірична героїня вдало впоралася зі своїми емоціями і їй уже не страшна розлука. Та любов, яка щойно спалахнула, може спалахнути знову в будь-який момент, і біль втрати можна відчутти по-новому:

І як ми будем, як тепер ми будем?!

такі вже рідні і такі чужі... [6, с. 278].

У поезії краса і драматизм тісно переплітаються. Цей сплав може викликати спалахи емоційної напруги. Краса і драматизм поєднуються в цьому вірші: «Я завдав тобі глибокого болю». О. Ніканорова вважає інтимну лірику Ліни Костенко «сповненою емоційної напруги та драматизму» [10, с. 85].

Емоційно-філософський прорив до істини свого буття через пережиті почуття базується на любові.

Слід зазначити, що сутнісні опозиції та антиномії є суттєвими характеристиками філософської поезії. Саме вони надають поемі особливої напруги контрастних конфліктів крайніх понять.

У любовних піснях поеми радість і смуток часто зливаються: «Я прокидаюся». Твоє ім'я пройме душу і сонцем, і сумом. Навіть у коханому голосі поета є «радість і смуток», останній присутній і в його очах, «слабший сонцем і більший смуток», «печаль полинового серця» і «блакитний птах Метерлінка» [7, с. 121].

Подібні мотиви звучать і в Д. Павличка:

І любові щаслива печаль

Переповнює душу [13, с. 295]

Слід зазначити, що у філософській поезії про кохання домінують питальні структури, оскільки прагнення душі до істини завжди призводить до сумніву. Є. Соловій вважає, що структура питального речення – це спосіб мислення, і філософська лірика максимально використовує цей шлях, оскільки пошук і пошук конкретних істин буття так само важливий, як і сама істина, оскільки ці істини нескінченні. Тому що потреба в них знову виникає в рамках кожного окремого життя і як проблема [18, с. 308].

Лірична героїня боїться розчарування, бо розуміє, що вічного щастя не буває. Для неї любов тісно пов'язана з дітьми. Завдяки своїй розумності вона розуміла, що таке кохання неодмінно поневолить її і перетворить на об'єкт. Пізніше воно зміниться від сакрального до профанного («Які одкровення ми несвідомо втрачаємо щодня?»). Але вона не може уникнути кохання, тому що екзистенціальний страх самотності страшніший за розчарування. Тому, коли її душа «втомилася» від затяжних сумнівів, її найкращий вихід — вірити, що кохання буде вічним і єдиним.

Глибокі почуття інтимності відтворені в поемі «Епілог». Мотивація любові тут пов'язана з питаннями свободи та збереження людської самоідентичності.

Лірична героїня залишає коханого, щоб повернути себе безповоротно втраченого. Вона «одна втікає в сніг, у глушину, щоб знайти душевну рівновагу» [6, с. 293]. Лірична героїня кохає «тихо, боязко, нарізно», бо відчувається «закоханою — як переселенка». Він не хоче втратити себе в злитті з коханою. Тому він прагне вирватися з кайданів душевного рабства і бути собою.

Отже, феномен кохання яскраво розкривається у філософській поезії Ліни Костенко, яка часто поєднує два метажанри: філософію та феноменологію. Кохання у філософській поезії — це складне переплетення протиріч, яке виявляється різним ступенем: від найвищого хвилювання й хвилювання до стану занепаду й гризоти («Мені тяжко боляче»). Філософія любові часто розкривається на рівні натурфілософії. Природа наповнена енергією кохання, прославляючи закоханих і переносячи їх із реальності у вічне, недосяжне царство

2.3. Морально-етичні цінності у філософській ліриці Ліни Костенко

Філософізм є властивістю усієї художньої літератури, але в кожному конкретному випадку можна говорити про ту чи іншу, часто дуже відмінну міру його, яка відзначається співвідношенням у творі двох естетичних принципів — зображення й осмислення. Якщо переважає перший, то філософські ідеї у доробку письменника, як правило, виражені настільки, наскільки вони стали завоюванням культурологічної свідомості епохи. У протилежному випадку творчість є результатом праці митця-мислителя, який поєднує талант художнього бачення світу з талантом філософської мислі.

Саме до таких митців належить Ліна Костенко, творчість якої наскрізно пройнята пізнанням і осмисленням сутнісних сторін людського життя і світу.

Філософська багатоплановість художнього мислення Ліни Костенко впливає з її неперевершеного вміння відтворювати в поетичних образах суперечливість життя, наближаючи читача до розуміння істини, а глибина, широта й точність викладу вражають. Багато найважливіших філософських питань, суперечливих законів, які осмислювались людьми в різні епохи, так чи інакше порушуються в її творах: сенс людського життя, швидкоплинність часу,

співвідношення духу і матерії, питання діалектики, духовності, творчості, свободи, патріотизму тощо. Кожна нова епоха несе з собою нове розуміння реальності, часом кардинально змінюючи цінності та моральні принципи суспільства. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є системний опис мовного вживання категорії парадоксальності у поетичних текстах Ліни Костенко, оскільки це дає змогу виявити своєрідність мовного мислення цієї видатної поетеси.

Основою філософії Ліни Костенко є «індивідуалізм, максималізм, інтелектуальний і духовний альпінізм». Це суть явищ, їх реальність, неповторність, природність і щирість» [1, с.101].

Питання, які піднімає Ліна Костенко, торкаються всіх сфер життя людини та є актуальними для суспільства. Ідейність – відмінна риса її художнього стилю. Симбіоз мистецтва та філософського мислення поета породив унікальну парадигму філософської лірики.

У своїй творчості Ліна Костенко піднімає різноманітні філософські проблеми, які стосуються людського існування, моралі та людських чеснот. Ось деякі з них:

- існування та смерть: поетеса досліджує тему людського існування, його відношення до часу та смерті. Вона розмірковує про вічність, пам'ять про померлих, а також про те, як людина вирішує питання свого життя та смерті.
- справедливість та соціальна нерівність: у своїх віршах Л. Костенко часто висловлює думку щодо соціальної справедливості, боротьби з нерівностями та утисками. Вона показує наслідки соціальних негараздів та важливість боротьби за права людини;
- пошук істини та духовність: авторка висловлює свої роздуми про пошук істини, духовність та внутрішню гармонію. Вона розглядає роль віри, моралі та духовних цінностей у сучасному світі;

- національна самосвідомість та ідентичність: поетеса активно досліджує тему національної самосвідомості, ідентичності та культурної спадщини. Вона показує важливість збереження національних традицій, мови та історії для формування національної ідентичності.

Ці філософські проблеми становлять важливу складову творчості Ліни Костенко і впливають на її сприйняття світу та художнє відображення у поезії.

РОЗДІЛ 3

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ІДЕЇ В ХУДОЖНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПИСЬМЕННИЦІ

Культура — багатогранне явище, яке охоплює всі сфери життя людини. Духовна та матеріальна культура включає все, що створено людьми — архітектуру, артефакти, витвори мистецтва, літературу, релігійні та філософські вчення та духовні надбання. Але справжня творчість можлива лише за умови близькості до творчої сили Всесвіту, спілкування з Богом як Духовним Абсолютом, як Творцем. Людина створена за образом Божим і має здатність створювати духовні скарби та відкривати їх у собі. Художній світ Ліни Костенко спирається на досвід світової та української культури, а також на генетичний код нації.

Концепт культури є наскрізним для творчості Ліни Костенко — від віршованого роману «Маруся Чурай» з його повнокровним утіленням образу пісні як голосу і душі України до численних варіацій теми мотиву митця і його призначення. Проте, найбільш концентрований художній вияв він здобуває у циклі «Силуети», де концепт «культура» постає не лише як художній код, але і виявляє свій поліфонізм через змалювання постатей конкретних митців, кожен з яких актуалізує у своїй біографії проблему художника і влади, художника і життєвого вибору.

Як правило, культура забезпечує тексти пісень багатими та різноманітними асоціаціями, оскільки написаний твір залежить від культурних умов, які переважають у суспільстві протягом певного історичного періоду. І хоча обсяг цього тексту можна розширити, його основні атрибути походять від культури епохи, в якій він був задуманий. Згодом, з плином часу та важливими історичними подіями, інформація накопичується більшою мірою та передається від батьків до дітей. Ліна Костенко використовує цю рису художнього прагнення у своїй поезії. Складні деталі, які вона ввїбрала зі своїх культурологічних

досліджень, мають функцію послаблення уваги читача, це створення нових асоціацій полегшується складними деталями. Це проілюстровано в класичному творі «Осінній день, осінній день, осінь...», образ «багдадського злодія» започатковує низку асоціацій, які підсилюються ступенем обізнаності читача. За таким же принципом побудовані й поеми «Ван Гог» або «Діалог у паризькому салоні».

Первинне значення, що його надає поетеса рівню культурного розвитку держави у забезпеченні її добробуту й світового авторитету свідчать слова письменниці: «Поети задумуються, чому ми майже нічого не знаємо про Київську Русь, з якою рахувався тогочасний світ, чому вона розпалася і як вдалося Візантійській імперії перетворити її на залежну від себе. Держава, котра мала широкі контакти зі світом, котра давала освічених князів королівським домам Європи, котра приймала і посилала послів, народ, що мав свою Академію, своє військо, свій могутній духовний потенціал – потрапив у тяжку залежність, і культура його зробилася замкнутою в самій собі» [87, с. 3].

Важливим є і той факт, що діалог повинен відбуватися не лише в межах історії чи культурних надбань однієї держави, а між культурами загалом. «Адже чужа культура лише в очах іншої культури розкриває себе повніше, глибше. Один смисл розкриває свої глибини, натрапивши і доторкнувшись до іншого смислу... Ми ставимо нові питання чужій культурі, яких вона сама не ставила. Ми шукаємо в ній відповіді на ці запитання, і чужа культура відповідає нам, розкриваючи свої нові грані. За такої діалогічної зустрічі двох культур вони не зливаються і не змішуються, кожна зберігає власну єдність, відкрити цілісність, проте вони взаємно збагачуються» [22, с. 353-354].

Якщо материкова частина шістдесятництва вимушена була розвивати свою творчість в межах соціалістичного реалізму, збагачуючи і багато в чому розхитуючи цей літературний канон, то твори «Нью-йоркської школи» мали тенденцію до розвитку естетики постмодерну, яка була нерозривно пов'язана з «ньюйоркськими» відповідниками до художнього контексту, в якому вони живуть. Світоглядні та стилістичні відмінності цих двох потужних мистецьких

груп стали очевидними, особливо в інтертекстуальній природі, яка проявляється в їхніх творах. Представники української діаспори намагалися утвердитися як постструктуралістські та постмодерністські світогляди. Для материкових шістдесятників інтертекст є іманентною властивістю художнього мислення, яка дозволяє утвердити цінність національної культури в контексті інших світових культур.

Численні історіографічні та культурологічні паралелі розкривають самобутність і загальнолюдське значення історичного шляху українського народу. Культурна течія, що виявляється у творчості київських «неокласиків», і подальше інтелектуальне багатство поезії та прози шістдесятників становили чи не найяскравішу альтернативу канону соціалістичного реалізму. «Українська національна культура», пояснена О. Забужко як «типовий український невроз», трансформувалась у «невпізнаний невроз» і стала складним та інтелектуально насиченим у творчості вітчизняних письменників та інтелектуалів культурним дискурсом, який увібрав кращі здобутки людства та забезпечує повноцінне існування української культури в культурних колах інших народів.

Глибоке розуміння історичного контексту різних національних культур на різних етапах розвитку може прояснити загальні закономірності існування талантів та їх реалізації в суспільстві. Проблема самотності митця проявляється в найрізноманітніших умовах: ідеологічних утисків («Гілочка смутку на могилу Пастернака») ендемічної байдужості («Пам'ятник Сошенку»), проти влади («Астральний зойк»), нарешті, щоб ізолювати людину від «перенаселеної Європи», «суспільства споживання», яке все більше втрачає свій моральний компас («Балада про дим»).

Стимулювання та поглиблення інтересу людей до духовності, культури та історії як запоруки людського та суспільного поступу – такий результат діяльності активного мистецького осередку навколо поезії Ліни Костенко. Червоною ниткою в усіх творах письменника проходить нерозривний діалог культури та історії:

...Десь вибух. Десь вулкан. Руйновище. Загибала.

Хтось цілиться. Хтось вправ. Хтось просить: «Не стріляй!»

Не знає вже казок Шехеризада.

Над Рейном не співає Лорелай [77, с.7].

Тут пов'язано все: минуле, сьогоднішнє, майбутнє з неймовірним і легендарним. In efesto ніби «...правда виражається очима легенд і свобода...» («Розпускаю я зорю скрипковим»).

Світогляд Ліни Костенко, безперечно, не можна ототожнювати із згаданою постмодерністською тенденцією текстуалізації дійсності, проте уявлення про слово як божественну сутність визначає буття людини й нації, мовні особливості індивідів і націй. Через твори автора проходить національна свідомість. Ця директива яскраво відображена в багатьох творах Ліни Костенко, в яких авторка вдається до прийомів псевдоетимізації («Тигратпаласар»).

Вивчати культурну насиченість художнього світу Ліни Костенко означає також осягнути національно-духовну сферу українства, український національний характер, його сильні та слабкі сторони, знайти відомі й потенційні відповіді на історичні виклики, а відтак зрозуміти навіть найбільше У важкі часи, українська перспектива також демонструє силу, волелюбність і боротьбу за справедливу організацію життя. На підтвердження цієї точки зору можна навести погляд С. Барабаша, який вважає, що «на всіх етапах матеріального і духовного буття в історичному часі та просторі ступінь спорідненості людської особистості з національним універсумом зумовлює єдність людської особистості та національного універсуму», всю особистість і національний універсум», як ідеальне царство космічних явищ» [2, с. 51].

Творчість Ліни Костенко пронизана темами національної самосвідомості, патріотизму та любові до Батьківщини. У своїх творах поетеса акцентує увагу на таких важливих аспектах української ідентичності, як мова, культура, історія та традиції. Він відзначає самобутність українського народу та його багату культурну спадщину. Поезія Ліни Костенко спонукає читачів задуматися про свою національність, гордість за свою державу, про необхідність збереження та

підтримки української ідентичності перед викликами глобалізації, особливо під час війни.

Твори Ліни Костенко демонструють причини історичного минулого, це впливає на розуміння українців як народу. Справа поетеси – здійснювати історичну пам'ять про країну в цілому, історію української культури, а в ній ми чуємо голос предків. Ці антропоніми пов'язані з історичними подіями. Людина проходить цей шлях неодноразово, внаслідок чого національна історія інтелектуалізується, підвищується естетична цінність шляху, розширюється його філософський масштаб. Поетеса сприймає історію країни як особисту драму, її хвилює відхід країни від своєї історичної місії, що характеризується високою емоційною напругою. До них належать романи у віршах «Берестечко», «Маруся Чурай», драматична поема «Дума про братів неазовських», поезії «В маєтку гетьмана Івана Сулими» та ін.» [1]. Стурбованість історичною долею України спостерігаємо в кожному вірші поетеси, навіть у віршах, де безпосередньо не йдеться про її історичне минуле.

Усебічне розуміння душі українського народу, його культури спостерігаємо як у творчості Ліни Костенко, так і в її публічному виступі, обидві ці риси присутні в її мовленні. Сьогодні вкрай важливо зберегти український дух і етнічну ідентичність як творчу концепцію – ця ідея присутня в кожній грані особистості поетеси. Вона неодноразово наголошувала на цьому, особливо під час своїх спікерів: дефект первинного дзеркала, який було опубліковано в різних ЗМІ: «Україна як жертва і частина глобалізації катастроф».

1 вересня 1999 року поетеса виступила із доповіддю на тему «Гуманітарність країни або вада первинного дзеркала» перед студентами Києво-Могилянської академії. У лекції йдеться про головну «ваду» дзеркала – національний телескоп, через який українці сприймають себе та діляться наративами про себе з рештою світу. Вона стверджує, що цей телескоп застарів, не є сучасним, і ним керують нерозумні та ненадійні експерти. Справа тут не в ідентифікації нації, а в кризі самосвідомості, яка характеризує ту частину суспільства, яка не співвідноситься з нацією – зазначає авторка [2].

На її думку, «українці – це народ, який століттями витіснявся з життя через фізичне знищення, психічну депривацію, генетичні мутації, цілеспрямоване міжетнічне змішування на своїй території, результатом чого є забуття історичної пам’яті та втрата якості.» відбулися зміни в самому національному генотипі. З роками її імідж був спотворений, і їй майже приписували спадкову дурість, але не заперечували її сміливість, але звинувачували в націоналізмі та антисемітизмі. Це велике диво, що ця країна існує і сьогодні, вона давно могла вирівнятися і зникнути. Насправді, це рідкісний народ, самотній на своїй землі серед своїх великих суспільств, і ще більш самотній у людському всесвіті [2]. Щоб оновити, «відремонтувати» це «дзеркало», щоб воно могло повноцінно донести до світу сутність українства, необхідно поширити в суспільстві «ауру національної гуманітарності», створену керівництвом свідомих українців.

Для Ліни Костенко національна культура є основою, на якій розгортаються філософська, моральна, духовно-естетична проблематика. Мовно-поетичні моделі світу, що постають у її творчості, відображають порушення співвідношення між буттям, індивідуальним (біологічним) існуванням і його здатністю до творення. Ця лінгвістична парадигма демонструє змістовний зв’язок між унікальним стилем Ліни Костенко та екзистенціальною філософією. Водночас екзистенціальні узагальнення подаються крізь призму специфічних моральних елементів серцево-центричного бачення світу і речей:

*Спочатку так: усю на тебе тлю,
замучити богами і боргами,
гачком в’язальним затягти петлю
Замотлошити серце – аж конатиме [8, 243].*

Варто згадати, що творчість Ліни Костенко розгортається на тлі шістдесятництва та декларує притаманну та природну незламність українського духу та букви (йдеться про екзистенційну складову українського менталітету), тут ми бачимо як її творча та громадянська позиція перегукується з морально-етичними принципами Лесі Українки. Зауважимо, що інтертекстуальний зв’язок із Лесею не позбавлений змісту навіть у формі майже прямої цитати: «Він

творить скарби, а не відкриває їх», в ній і стають цілісною системою точок зору. За О. Ковалевським, це можна назвати «бунтарською філософією».

Особливої уваги заслуговує творчість Ліни Костенко, побудована на принципі екфразису. Ігор Качуровський визначає цю техніку як «відтворення картин, творів мистецтва, скульптурних зображень чи будівель мовними засобами» [69, с.283]. Приймаючи широке розуміння інтертекстуальності, засноване на ідеї культури як тексту, ці твори поетеси можна інтерпретувати як прояви інтертекстуальності. І. Качуровський виділив цей вид поезії в окрему лірику, визначивши її як транспозиційну. О. Башкирова коментує: «Якщо зосередитися на характеристиці «чисто транспонованої» лірики в розумінні І. Качуровського, то у творчості Ліни Костенко не так багато віршів, які повністю відповідають цьому визначенню, але про це можна говорити повністю» [27, с.9].

Отже, історіософське мислення Ліни Костенко найчастіше реалізується через утвердження цінності людської культури як начала, що, за висловом самої авторки, «гуманізувало життя». Психологізація історичних постатей, людинознавчі концепції епохальних подій, які художньо реконструюються авторкою, мають у своїй основі глибоку обізнаність з уселюдською культурою. Для художнього мислення поетеси характерна асоціативність, що має на меті творчу співпрацю з обізнаним читачем, здатним вловити найглибші смисли, закодовані в яскравих художніх деталях, алюзіях тощо.

ВИСНОВКИ

У результаті філософсько-культурологічного аналізу творчості Ліни Костенко зроблено наступні висновки та узагальнення.

Однією з особливостей світосприйняття мистецького покоління шістдесятників є прагнення до активної творчої взаємодії зі світовою культурою, що проявляється в інтелектуальній насиченості художнього письма, відчутті спадкоємності кращих традицій українського модернізму, орієнтації на естетичну складову художньої творчості. При цьому шістдесятники ґрунтують свою творчість на національно-культурній основі, де текст, як актуальна художня стратегія, був покликаний утвердити самобутність української культури в колі інших світових культур.

Вагомим явищем у літературному процесі 60-х років стала творчість Ліни Костенко. Саме заглибленість у мистецькі, духовні та історичні процеси тогочасності зробили авторку популярною серед української та світової спільноти. Вплив мисткині на культуру дуже великий, особливо в часи, коли українській нації доводилося робити вибір між свободою та рабством. Філософічність її поезії виражається через осмислення світових мистецьких явищ, політичних заборон, національної єдності, усвідомлення людського щастя.

Націоцентричний підхід дозволяє поетесі запропонувати глибокий філософський погляд на роль митця як «біографа народу», порушити питання про його відповідальність і провідну роль в історичному поступі. У своїх творах поетеса, не зраджуючи своїм ідеалам, деколи гостро та різко осмислює сучасні проблеми, які пов'язані із духовним занепадом народу. У тяжкі часи, коли люди жили тимчасовими соціальними цінностями та ідеалами, авторка затверджувала вічні цінності, незнищенність національного духовного настрою, а також мудрість та філософію життя.

Усі найважливіші філософські питання так чи інакше порушено в її творах: це і питання сенсу людського життя, швидкоплинності часу, діалектики

духовного та матеріального, проблеми спадковості поколінь та патріотизму. Патріотизму — не як пафосних розмов, а як філософської категорії.

Таким чином, багатогранна творчість Ліни Костенко має значний вплив на українців, адже формує національні ідеї, сприяє духовному та філософському мисленню. Проблеми сучасності передаються через такі філософські категорії, як призначення людини, сенсу життя, часу, руху та простору. Водночас кожна поезія патріотична та високодуховна, оскільки авторка зацікавлена в минулому та майбутньому свого народу, торкається різних проблем нації і передчуває історичні зміни.

Найяскравіше художня концепція людського буття розкривається у сфері моралі. Колізії, винесені в морально-етичну площину, особливу увагу зосереджують на внутрішньому світі людської особистості, її самосвідомості. Питання морально-філософського плану включають у себе й поезії про любов. Феномен любові яскраво розкривається у філософській поезії Ліни Костенко, в якій, як правило, поєднуються два метажанри: філософський і феноменологічний. Любов у філософській поезії зіткана із суперечностей, вона має різні міри вияву: від найвищого піднесення й екзальтації до згасаючих, ледь жевріючих станів (“Я дуже тяжко Вами одболіла”). Філософема любові часто розкривається в натурфілософській площині. Природа, заряджена енергією любовного почуття, возвеличує закоханих, виводить їх із-за меж реальності у сферу вічності, недосяжності.

Концепт культури є наскрізним для творчості Ліни Костенко – від віршованого роману «Маруся Чурай» з його повнокровним утіленням образу пісні як голосу і душі України до численних варіацій теми мотиву митця і його призначення, проте найбільш концентрований художній вияв він здобуває у циклі «Силуети», де концепт «культура» постає не лише як художній код, але і виявляє свій поліфонізм через змалювання постатей конкретних митців, кожен з яких актуалізує у своїй біографії проблему художника і влади, художника і життєвого вибору.

Отже, історіософське мислення Ліни Костенко найчастіше реалізується через утвердження цінності людської культури як начала, що, за висловом самої авторки, «гуманізувало життя». Психологізація історичних постатей, людинознавчі концепції епохальних подій, які художньо реконструюються авторкою, мають у своїй основі глибоку обізнаність з уселюдською культурою. Для художнього мислення поетеси характерна асоціативність, що має на меті творчу співпрацю з обізнаним читачем, здатним вловити найглибші смисли, заховані в яскравих художніх деталях, алюзіях тощо.

Таким чином, у творчості Ліни Костенко культура представлена як важлива складова людського життя, яка об'єднує народ, зберігає його історію та сприяє розвитку гармонійних взаємин між людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонишин С. “Над річкою буття – на березі крутому”, або Лілеї для Ліни. Дзвін. 2000. № 3. С. 125132
2. Барабаш С. Г. Творчість Ліни Костенко в ідейно-художньому контексті літературної доби : дис. ... д-ра наук : 10.01.01. Кіровоград, 2004. 382 с.
3. Барабаш С. Г. Творчість Ліни Костенко в ідейнохудожньому контексті літературної доби : дис. ... докт. філол. наук: 10. 01. 01. Львів. нац. унт ім. І. Франка. Львів, 2004. 382 с.
4. Башкирова О. Траспозитивна лірика Ліни Костенко: деякі аспекти віршостилістики. Літературознавчі студії. Випуск 45. Київ: Київський національний університеті імені Тараса Шевченка, 2015. С. 8- 17.
5. Брюховецький В. Ліна Костенко : Нарис творчості. Київ : Дніпро, 1990. 262 с
6. Вінграновський М. «За мене відповідає моя творчість». Тарнашинська Л. Закон піраміди: Діалоги про літературу та соціокультурний клімат довкола неї. Київ: Пульсари, 2001.
7. Гайдеггер Мартін. Гельдерлін і сутність поезії. Переклад Тараса Возняка. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття. За редакцією Марії Зубрицької. Львів: Літопис, 2002. С. 250261
8. Гадамер Г. Г. Поезія і філософія. Переклад Семена Голендера. Слово. Знак. Дискурс. Анто-логія світової літературно-критичної думки ХХ століття. За редакцією Марії Зубрицької. Львів: Літопис, 2002. С.264271
9. Драч І. Протуберанці серця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/lib/drach/2k8do.html>

10. Дячок С. О. Шевченкове слово як інтертекст у творах Ліни Костенко. Кременецькі компаративні студії : [науковий часопис / ред.: Д. Чик, О. Пасічник]. 2018. Вип. VIII. С.64-70. (ISSN 2311-262X).
11. Дячок С. О. Джерела та функції гетерогенного інтертексту в поезії Ліни Костенко. *Studia Philologica* (Філологічні студії): зб. наук. праць редколегія: І. Р. Буніятова, Л. І. Белехова, О. Є. Бондарева [та ін.]. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. Вип. 4. С. 91–93.
12. Дячок С. О. Інтертекстуально-дискурсивний аналіз роману у віршах Ліни Костенко «Берестечко». Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць ; укладачі : І. В. Ковальчук, Л. М. Кошок, О. Ю
13. Зборовська Н. Стильовий портрет шістдесятників. Слово і час. 2001. № 12. С. 26-43.
14. Іван Дзюба. Пишеться «Велика книга нашого народу...» Ліна Костенко Берестечко. Київ 2010. С.185-205.
15. Історія української естетичної думки: монографія за ред. проф. В. Личковаха. Київ: ЦУЛ, 2013. 388 с
16. Єременко О. В. Літературний образ у силовому полі синкретизму (на матеріалі української прози другої половини ХІХ – початку ХХ ст.) : монографія. Київ: Євшан-зілля, 2008. 320 с.
17. Констанкевич І. М. Історія української літератури ХХ ст. (20–30-ті роки) : хрестоматія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. 216 с.
18. Костенко Л. – біографія незламної письменниці, яка стала живим класиком в літературі: стаття [Електронний ресурс] – Режим https://24tv.ua/lifestyle/lina_kostenko_biografiya_pismennitsi_kostenko_n939281

19. Костенко Л. Маруся Чурай. Історичний роман у віршах. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2018. 224 с.
20. Костенко Л. Річка Геракліта; упоряд. та передм. О. Пахльовської; післямова Д. Дроздовсько-го; худож. С. Якутович. Київ : Либідь, 2011. – 336 с.: іл
21. Костюк. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. Вип. 64. Ч. 1. С. 122–125.
22. Костенко Л. Над берегами вічної ріки: Поезії. Київ: Рад. письменник, 1977. 163 с.
23. Костенко Ліна. Вибране. Київ: Дніпро, 1989. 559 с
24. Костенко Л. Триста поезій. Вибрані вірші. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. 416 с
25. Кужільна Л. В. Національна модель світу в поезії літературного шістдесятництва в українській літературі ХХ століття: Монографія. Кіровоград: Кіровоград. держ. пед. унт ім. В. Винниченка, 2003. 326 с.
26. Куценко Л. Євгеній Маланюк: над рядками поезій Ліни Костенко. Поезія Ліни Костенко в часах перехідних і вічних. Матеріали круглого столу ; Ред.-упоряд. Т. В. Шаповаленко. Харків : Прапор, 2006. 164 с.
27. Ковалевський О.В. Л.Костенко: Філософія бунту й «філософія серця». Київ: Либідь, 2002. С. 7–11.
28. Кошарська Г. Творчість Ліни Костенко з погляду поетики експресивності. Київ : Видавн. дім “КМ Academia”, 1994. 165 с.
29. Кужільна Л. В. Національна модель світу в поезії літературного шістдесятництва в українській літературі ХХ століття: Монографія. Кіровоград: Кіровоград. держ. пед. унт ім. В. Винниченка, 2003. 326 с.

30. Личковах В.А. Філософія етнокультури: Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури. Київ: ПАРАПАН, 2011. 196 с.
31. Літературознавчий словник-довідник ; За редакцією Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
32. Мамченкова О. Як поетеса Ліна Костенко стала авторитетом української нації - спецпроект НВ: стаття [Електронний ресурс]: <https://nv.ua/ukr/publications/jak-poetesa-lina-kostenko-stala-avtoritetom-ukrajinskoji-natsiji-spetsproekt-nv-65200.html>
33. Мариняк Р. Історіографія поезії Ліни Костенко: Автореферат дисертації кандидата філологічних наук: 10.01.2001. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2005. 19 с.
34. Медвідь Л. Шістдесятництво: філософія та естетика опору. Молода нація. Альманах. 2000. №3. С. 103 – 124.
35. Моклиця Марія. Основи літературознавства. Посібник для студентів. Тернопіль : Під-ручники і посібники, 2002. 192 с.
36. Олесь Олександр. Твори: В 2 т.; Упоряд. Р. П. Радишевський. Київ: Дніпро, 1990. Т. 1: Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. 959 с.
37. Павличко Дмитро. Твори: В 3 т. Київ: Дніпро, 1989. Т. 2: Поезії. 542 с.
38. Панченко В. Поезія Ліни Костенко. Кіровоград: Б. В., 1997. 47 с.
39. Пархета Я.В. Поезія і філософія. Філософська лірика Олени Теліги у феноменологічному дискурсі. 2012. № 2 [Електронний ресурс]. URL: <https://web.snauka.ru/issues/2012/02/6820>
40. Пахаренко В. І. Українська поетика. Черкаси : “ВідлунняПлюс”, 2009. 416 с.

41. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту. Сучасність. 2000. № 4. С.65-85.
42. Поезія Ліни Костенко в часах перехідних і вічних: Матеріали круглого столу. Ред.упоряд. Т. В. Шаповаленко. Київ : Вид. дім “КиєвоМогилянська академія”, 2005. 105 с.
43. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (історико-літературний та поети кальний аспекти). Київ: Смолоскип, 2010. 632 с.
44. Таран О. Феномен художнього таланту в поетичній інтерпретації Ліни Костенко: дис. ... канд. філол. наук: 10. 01. 01; Кіровоград. держ. нац. унт ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2004. 213 с
45. Тарнашинська Л. Мнемонічне коло у структурі художньої свідомості: метаморфози пам'яті (літературознавчо-філософський зріз поезики Ліни Костенко. Слово і час. 2010. № 3. С. 51-67.
46. Українка Леся. Вибране: Для серед. та ст. шк. віку.; упорядкув. текстів, передм., підготов. комент., прим. та навч.метод. матеріалів Л. Мірошніченко. Київ : Школа, 2003. 367 с.
47. Чайковська В.Т. Українська химерна проза: історія народження терміна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/8711/97/>
48. Шестак Анна. Ліна Костенко. Поетеса епохи. URL: <https://www.google.com/amp/s/www.pravda.com.ua/articles/2018/12/10/7200729/index.amp>) (дата звернення: 17.10.2022).
49. Wołoszynow W.N. Z historii form wypowiedzi w konstrukcjach języka / Tłum. Z. Saloni // Rosyjska szkoła stylistyki / Wyb. tekstów oprac. M. R. Mayenowa, Z. Saloni / Warszawa, 1970. S. 468.